

BỒI DƯỠNG TÀI NĂNG CHO CÁN BỘ TRẺ TRONG THỜI KỲ MỚI THEO TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH

DƯƠNG QUANG HIỂN (*)

Tóm tắt: Cán bộ có tài năng là những cá nhân nổi trội, đặc biệt, dám nghĩ, dám làm và có những đóng góp tích cực vào việc xây dựng luận cứ khoa học, hoạch định đường lối, chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước; nghiên cứu tạo ra nhiều sản phẩm chất lượng cao, đóng góp cho sự phát triển bền vững của đất nước. Bài viết phân tích nội hàm “tài năng” của cán bộ và đề xuất giải pháp bồi dưỡng tài năng cho cán bộ trẻ trong thời kỳ mới theo tư tưởng Hồ Chí Minh.

Từ khóa: Bồi dưỡng tài năng; cán bộ trẻ; tư tưởng Hồ Chí Minh.

Abstract: Talented cadres are outstanding, special individuals that dare to think, dare to act, and have made positive contributions to building scientific arguments, formulating the guidelines, policies and strategies of the Party and State, and developing many high-quality products for sustainable development of the country. This paper analyzes the connotation of "talent" of cadres and proposes the solutions to foster young and talented cadres in the new era in compliance with Ho Chi Minh thought.

Keywords: Foster talents; young cadres; Ho Chi Minh Thought.

Ngày nhận bài: 02/02/2024

Ngày biên tập: 28/8/2024

Ngày duyệt đăng: 22/10/2024

1. Sự quan tâm của Chủ tịch Hồ Chí Minh với việc bồi dưỡng tài năng cho cán bộ trẻ

“Hiền tài là nguyên khí quốc gia” - đó là sự khái quát của ông cha ta được khắc ghi trong Văn bia tiến sĩ tại Văn Miếu - Quốc Tử Giám. Tiếp nối và phát triển truyền thống đó, Chủ tịch Hồ Chí Minh luôn coi trọng tài năng của mỗi người, từ cán bộ đến công nhân, từ lao động chân tay đến lao động trí óc. Người khẳng định: “Dưới chế độ dân chủ mới, những người lao động trí óc, cũng như lao động chân tay, đều có dịp phát huy và phát triển tài năng của mình, nhằm mục đích phụng sự Tổ quốc, phục vụ Nhân dân”⁽¹⁾. Tài năng của cán bộ thường được phát hiện qua thực tiễn công tác và được đào tạo, bồi dưỡng theo điều kiện, tiêu chuẩn và yêu cầu nhất định của từng thời kỳ cách mạng.

Tài năng của cán bộ do “đức” và “tài” tạo nên, tức là “tài” phải luôn luôn đi liền với “đức”, trong đó đức luôn là gốc, bởi có tài mà không có đức thì bất kỳ xã hội nào cũng không muốn sử dụng. Vì vậy, bồi dưỡng tài năng cho cán bộ phải vừa đào tạo “tài” vừa bồi dưỡng “đức”. Theo Chủ tịch Hồ Chí Minh, cán bộ phải có “tài năng, có đức hạnh, giúp đỡ cho dân, cho nước”⁽²⁾. Tài năng của cán bộ cách mạng do được giáo dục, tự tu dưỡng, rèn luyện mà có. Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ rõ: “Người đảng viên, người cán bộ tốt muốn trở nên người cách mạng chân chính, không có gì là khó cả. Điều đó hoàn toàn do lòng mình mà ra. Lòng mình chỉ biết vì Đảng, vì Tổ quốc, vì đồng bào thì mình sẽ tiến đến chỗ chí công vô tư. Mình đã chí công vô tư thì khuyết điểm sẽ càng ngày càng ít, mà những tính tốt như sau, ngày càng thêm”⁽³⁾.

Cán bộ trẻ là một bộ phận cán bộ của Đảng, vì vậy việc bồi dưỡng đạo đức cho đội ngũ

(*) PGS.TS; Viện Khoa học Xã hội và Nhân văn quân sự

cán bộ này luôn được Chủ tịch Hồ Chí Minh coi là vấn đề sống còn của cách mạng. Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ rõ: “Cũng như sông thì có nguồn mới có nước, không có nguồn thì sông cạn. Cây phải có gốc, không có gốc thì cây héo. Người cách mạng phải có đạo đức, không có đạo đức thì dù tài giỏi mấy cũng không lãnh đạo được Nhân dân”⁽⁴⁾. Cán bộ trẻ có tài năng là phải có lòng nhiệt tình, trách nhiệm trong công việc, phải hy sinh phần đầu quên mình vì Đảng, vì Nhân dân, đặt lợi ích của Đảng, của Nhân dân lên trên lợi ích cá nhân mình, không ham giàu sang, không e khổ

cực, không sợ oai quyền. Người: “Đem hết nhiệt tình, tài năng của tuổi trẻ cống hiến thật nhiều cho sự nghiệp chống Mỹ, cứu nước”⁽⁵⁾.

Đạo đức mà Chủ tịch Hồ Chí Minh chủ trương xây dựng cho cán bộ trẻ “... không phải là đạo đức thủ cựu. Nó là đạo đức mới, đạo đức vĩ đại, nó không phải vì danh vọng cá nhân mà vì lợi ích chung của Đảng, của dân tộc, của cả loài người”⁽⁶⁾, đạo đức đó toàn diện ở “nhân, nghĩa, trí, dũng, liêm”⁽⁷⁾. Người chỉ rõ: “Việc gì lợi cho dân, ta phải hết sức làm. Việc gì hại đến dân, ta phải hết sức tránh”⁽⁸⁾. Vì thế mà “sẵn lòng chịu cực khổ trước mọi người, hưởng hạnh phúc sau thiên hạ”, “không ham giàu sang, không e cực khổ, không sợ oai quyền”⁽⁹⁾. Đồng thời, phải “kiên quyết chống lại những người, những việc có hại đến Đảng, đến Nhân dân”⁽¹⁰⁾; “Thấy việc phải thì làm, thấy việc phải thì nói. Không sợ người ta phê bình mình, mà phê bình người khác cũng luôn luôn đúng đắn”⁽¹¹⁾; “biết làm việc có lợi, tránh việc có hại cho Đảng, biết vì Đảng mà cất nhắc sử dụng người tốt, đề phòng người gian”⁽¹²⁾; không để cho những

Chủ tịch Hồ Chí Minh căn dặn thanh niên tại Đại hội đại biểu toàn quốc Đoàn Thanh niên cứu quốc lần thứ 2, năm 1956. Ảnh: TTXVN

việc tư túi làm cho mù quáng. Vì vậy, Người yêu cầu “mọi người đều phải đưa chí sáng suốt, lực lượng và tài năng của mình vào đó, để phụng sự dân tộc, phụng sự Tổ quốc”⁽¹³⁾; “dũng cảm, gan góc, gặp việc phải có gan làm”⁽¹⁴⁾; “có gan chống lại những sự vinh hoa, phú quý, không chính đáng”⁽¹⁵⁾; “Không tham địa vị. Không tham tiền tài. Không tham sung sướng. Không ham người tâng bốc mình. Vì vậy mà quang minh chính đại, không bao giờ hủ hóa. Chỉ có một thứ ham là ham học, ham làm, ham tiến bộ”⁽¹⁶⁾; phải “cần, kiệm, liêm, chính, chí công vô tư”⁽¹⁷⁾.

2. Giải pháp bồi dưỡng tài năng cho cán bộ trẻ thời kỳ mới theo tư tưởng Hồ Chí Minh

Thực tiễn trong những năm qua cho thấy, Đảng, Nhà nước ta luôn quan tâm đến công tác bồi dưỡng, phát triển tài năng của cán bộ trẻ và đã đạt được nhiều kết quả rất quan trọng. Để đáp ứng yêu cầu trong giai đoạn cách mạng mới, cần tiếp tục có những giải pháp đồng bộ để bồi dưỡng tài năng cho cán bộ trẻ theo tư tưởng Hồ Chí Minh.

Một là, phát hiện tài năng của cán bộ trẻ trong thời kỳ mới một cách khoa học, chặt chẽ.

Cần phải phát hiện tài năng của đội ngũ cán bộ trẻ trong giai cấp công nhân, nông dân, tầng lớp trí thức và đồng bào ta định cư ở nước ngoài. Chủ tịch Hồ Chí Minh khẳng định: “Nhân tài nước ta dù chưa có nhiều lắm nhưng nếu chúng ta khéo lựa chọn, khéo phân phối, khéo dùng thì nhân tài càng ngày càng phát triển càng thêm nhiều”⁽¹⁸⁾, và “Chỉ có dưới chế độ xã hội chủ nghĩa của chúng ta thì mới phát động được lực lượng và tài năng của Nhân dân, của thanh niên và biến họ thành con người mới xây dựng một xã hội mới”⁽¹⁹⁾. Đồng thời, Người đã chỉ ra “xiềng xích” của chế độ cũ và yêu cầu tránh đơn giản, phiến diện và phải thoát khỏi cái “xiềng xích” ấy thì tài năng của đất nước sẽ phát triển vượt bậc, có ích cho Tổ quốc. Bởi “... vì ngày trước, anh chị em đã bị giáo dục trong đường lối và khuôn khổ thực dân và phong kiến, cho nên tư tưởng và lẽ lối làm việc của anh chị em không khỏi ảnh hưởng của thực dân và phong kiến. Điều đó không phải lỗi tại anh chị em. Dù sao, thoát khỏi cái xiềng xích của ảnh hưởng ấy thì tài năng của trí thức ta sẽ tiến bộ vượt bậc, sẽ rất ích lợi cho Tổ quốc, cho Nhân dân, vì nó sẽ hợp với nhiệm vụ mới, tinh thần mới, xã hội mới của nước ta”⁽²⁰⁾.

Hai là, tổ chức thực hiện đào tạo, bồi dưỡng tài năng cho đội ngũ cán bộ trẻ trong thời kỳ mới.

Cán bộ trẻ muốn có tài năng trước hết phải được quan tâm đào tạo, bồi dưỡng để trở thành những trí thức kiểu mẫu. Cán bộ có chất lượng đều phụ thuộc vào tài năng của bản thân. Họ là những người hăng hái nhất, vươn lên làm chủ khoa học và công nghệ để phát triển kinh tế, xây dựng đất nước và bảo vệ Tổ quốc. Phần lớn những thành tựu, sản phẩm nghiên cứu và tiến bộ khoa học, công nghệ mới trên thế giới đều xuất phát từ lực lượng trẻ.

Trong thời kỳ mới, đào tạo, bồi dưỡng đội ngũ cán bộ trẻ có trình độ cao là yêu cầu khách quan và cấp thiết. Vì thế, trong quá trình đào tạo, bồi dưỡng, một mặt cần kế thừa kinh nghiệm trước đây, kết hợp giữa đào tạo trong nước và ngoài nước, đào tạo sát thực tế, phù hợp điều kiện trong nước, đi trước, đón đầu thành tựu khoa học và công nghệ

tiên tiến. Mặt khác, cần phải bám sát yêu cầu “đức” và “tài” của từng loại hình cán bộ để đào tạo, bồi dưỡng toàn diện, trong đó, phải thường xuyên, liên tục và kiên trì, bởi vì: “Đạo đức cách mạng không phải trên trời sa xuống. Nó do đấu tranh, rèn luyện bền bỉ hàng ngày mà phát triển và củng cố. Cũng như ngọc càng mài càng sáng, vàng càng luyện càng trong”⁽²¹⁾.

Trong đào tạo, bồi dưỡng tài năng trẻ phải “có lý luận soi đường thì quần chúng hành động mới đúng đắn, mới phát triển được tài năng và lực lượng vô cùng tận của mình”⁽²²⁾. Bởi vì, sự trưởng thành của cán bộ trẻ là sự đúc kết của quá trình hình thành, phát triển và định hình tài năng thông qua hoạt động thực tiễn hết sức phong phú, đa dạng. Đồng thời, thông qua quá trình xử lý những quan hệ xã hội đa chiều trong cuộc sống, và đặc biệt là thông qua quá trình giáo dục có mục đích, có tính tự giác cao. Như vậy, đào tạo, bồi dưỡng kết hợp giữa “dạy chữ” với “dạy người” là một phương thức cơ bản, là con đường ngắn nhất, hiệu quả nhất nhằm phát triển tài năng cho cán bộ trẻ.

Ba là, thu hút, trọng dụng cán bộ trẻ tài năng trong thời kỳ mới.

Thu hút tài năng là thu vào và giữ lại những cán bộ trẻ có tài năng để phục vụ Tổ quốc, phục vụ Nhân dân. Cần “cất nhắc cán bộ, phải vì công tác, tài năng, vì cổ động cho đồng chí khác thêm hăng hái”⁽²³⁾. Nếu vì lòng yêu ghét, vì thân thích, vì nể nang, không chỉ gây mất đoàn kết nội bộ, mà còn làm hại cho Đảng, cho Tổ quốc và Nhân dân. Cán bộ trẻ có tài năng không được sử dụng một cách hiệu quả, thậm chí bị kim hãm thì nảy sinh bất mãn, thối chí, thui chột tài năng, thậm chí quay sang phản ứng bất mãn. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã khẳng định: “Dùng cán bộ không đúng tài năng của họ, cũng là một cơ thất bại”⁽²⁴⁾.

Việc tuyển chọn, sử dụng tài năng cần đổi mới theo tiêu chí hàng đầu là giỏi nghề - được việc, tạo thuận lợi để tài năng của cán bộ trẻ phát triển tốt và phát huy đối với xã hội. Trong đó, tuyển chọn ở mọi đối tượng trong xã hội để có lớp cán bộ trẻ đủ sức gánh vác sự nghiệp cách mạng. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ rõ: “Khuyến khích và giúp đỡ các hạng trí thức được phát triển tài năng của họ”⁽²⁵⁾;

“Lao động trí óc cần được khuyến khích giúp đỡ, phát triển tài năng”⁽²⁶⁾, và “Nhân dân ta được giải phóng, thì những người văn nghệ cũng có điều kiện thuận lợi để phát triển tài năng của mình, góp phần vào công cuộc kháng chiến và xây dựng Tổ quốc”⁽²⁷⁾. Bố trí, sử dụng cán bộ trẻ làm việc phù hợp và tin tưởng vào tài năng của họ, trong đó phải chú ý cán bộ nữ, như Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nhắc nhở: “Có cất nhắc cán bộ phụ nữ nhưng chưa mạnh dạn, tức là còn phần nào chưa coi trọng trí tuệ, tài năng phụ nữ”⁽²⁸⁾.

Xây dựng, hoàn thiện chế độ, chính sách và lương, phụ cấp chức danh, nâng cao mức sinh hoạt hợp lý đối với cán bộ trẻ có tài năng. Thực hiện mạnh mẽ dân chủ trong các hoạt động nhằm tạo điều kiện thuận lợi tối đa cho hiền tài cống hiến hết khả năng của mình mà không bị trói buộc bởi những quy định, quy chế đã bất cập. Đặc biệt, phải có chế độ, chính sách đãi ngộ bảo đảm sự tôn vinh, tôn trọng nhà khoa học, đánh giá đúng sự cống hiến tài năng của họ theo nguyên tắc là “mọi người làm hết tài năng; ai cần gì có nấy”⁽²⁹⁾ và tiêu dùng hợp lý, đúng mục, chứ không phải vì giàu mà lãng phí.

Bốn là, đưa cán bộ trẻ vào hoạt động thực tiễn.

Cán bộ trẻ đem tài năng phục vụ đất nước, họ sẽ tham gia vào hoạt động thực tiễn một cách tích cực, có hiệu quả theo tinh thần: “Ai cũng đưa hết tài năng của mình cống hiến cho xã hội”⁽³⁰⁾; “làm cho cả xã hội được hạnh phúc, làm cho mọi người được phát huy tốt mức tài năng và nghị lực của mình”⁽³¹⁾. Cán bộ trẻ đem tài năng phục vụ đất nước một cách tích cực thì dân tộc được tự do, con người được giải phóng, đồng thời tài năng cũng được phát huy như lời dạy của Chủ tịch Hồ Chí Minh: “Khi một dân tộc được tự do, độc lập thì có thể phát huy hết tài năng để nâng cao đời sống vật chất và văn hóa của mình”⁽³²⁾. Cán bộ trẻ có tài năng sẽ góp phần phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội phục vụ đời sống dân sinh làm cho đất nước phồn vinh, tươi đẹp: “Anh chị em lao động trí óc phải cố gắng hơn, đưa hết tài năng, tri thức của mình để giúp công nhân, nông dân và giúp Nhân dân nói chung để đẩy mạnh hơn nữa việc tăng gia sản xuất, thực hành tiết kiệm”⁽³³⁾. Người đã “Khen ngợi cán bộ lao

động trí óc đang ra sức đóng góp tài năng vào công cuộc khôi phục kinh tế, phát triển văn hóa của nước nhà”⁽³⁴⁾.

Cán bộ trẻ có tài năng được rèn luyện và phục vụ trong Quân đội có vai trò tạo ra đột phá về tư duy chiến thuật, chiến dịch và chiến lược cả về xây dựng lực lượng, nghệ thuật tác chiến, cách đánh phù hợp, tăng cường sức mạnh quốc phòng và chiến tranh nhân dân, dự báo đúng tình hình, nghiên cứu, sáng tạo, khai thác hiệu quả vũ khí, trang bị, khí tài, vật tư kỹ thuật, huấn luyện, sẵn sàng chiến đấu và chiến đấu với hiệu quả cao đáp ứng yêu cầu cao của sự nghiệp bảo vệ Tổ quốc. Chủ tịch Hồ Chí Minh cho rằng: “Kỳ binh là bộ đội phụ thuộc, chính binh là bộ đội chủ lực. Phải khéo dùng hai phía đó, để phát triển tài năng của quân ta”⁽³⁵⁾. Kinh nghiệm qua các cuộc kháng chiến của nhân dân Việt Nam cho thấy, đội ngũ cán bộ của Quân đội ta đã được rèn luyện, qua đó xuất hiện nhiều tài năng quân sự rất quý giá. Người viết: “Chính cuộc chinh phục hệ thống thuộc địa đã rèn luyện tài năng chiến đấu của số đông những nhà chỉ huy quân sự lớn của ta, những con người đã đưa ta đến chiến thắng”⁽³⁶⁾. Vì thế, phải “giao trách nhiệm cho những người có tài năng để huấn luyện”⁽³⁷⁾, quản lý, chỉ huy bộ đội sẵn sàng chiến đấu và chiến đấu giành thắng lợi. Theo đó, “phải để cho các cấp chỉ huy có quyền “tùy cơ ứng biến”, mới có thể phát triển tài năng của họ”⁽³⁸⁾. Đồng thời, cần phê phán việc “lấn sân”, làm thay, không tin tưởng vào tài năng cấp dưới, “việc gì cấp trên cũng nhúng vào, cán bộ cũng như một cái máy, việc gì cũng chờ mệnh lệnh, sinh ra ỷ lại, mất hết sáng kiến”⁽³⁹⁾.

Năm là, tạo môi trường thuận lợi để bồi dưỡng tài năng của cán bộ trẻ.

Cần xây dựng chiến lược phát triển đội ngũ trí thức tài năng trong thời kỳ mới, vừa bảo đảm có cơ cấu phù hợp, vừa có chất lượng đáp ứng yêu cầu, nhiệm vụ, vừa có sự chuyển tiếp liên tục, vững chắc giữa các thế hệ. Theo đó, cần xây dựng môi trường xã hội học tập và phong trào học tập, rèn luyện thường xuyên ở tất cả các cấp, các ngành, lĩnh vực. Đào tạo phải toàn diện, cân đối giữa các ngành, lĩnh vực để vừa phát triển đội ngũ trí thức trình độ cao, vừa đào tạo chuyên sâu đáp ứng yêu cầu

sử dụng, vừa đào tạo ra đội ngũ cán bộ lãnh đạo, quản lý và chuyên gia đầu ngành cho các ngành, lĩnh vực. Bên cạnh đó, phải khắc phục tình trạng đào tạo mất cân đối, thiếu toàn diện, thiếu chiều sâu, bởi vì con người và tài năng con người chủ yếu là sản phẩm của hoàn cảnh, của môi trường, của xã hội, đồng thời chính con người lại là chủ thể biến đổi và cải tạo hoàn cảnh đó.

Tiền đề đầu tiên để hình thành tài năng con người dựa trên cơ sở sinh học, những khả năng bẩm sinh, những tố chất bẩm sinh được di truyền. Tuy nhiên, cho dù các yếu tố ấy có đầy đủ, hoàn thiện đến đâu thì vẫn chỉ là điều kiện cần, bởi vì tài năng được hình thành cùng với sự phát triển của cá nhân cả về mặt thể chất và về những kinh nghiệm xã hội được tích hợp trong quá trình giao tiếp xã hội, chịu sự quy định của hoàn cảnh xã hội, và hoàn cảnh xã hội là điều kiện đủ để hình thành và phát triển tài năng của con người. Những vòng cộng đồng xã hội rộng hẹp khác nhau, mà điển hình là gia đình, nhà trường và xã hội, với những truyền thống, những giá trị văn hóa vật chất và văn hóa tinh thần khác nhau thì có sự tương tác khác nhau đối với sự phát triển tài năng, như Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nói: “Nếu các chú, các cô có tài năng mà không có bộ đội và đồng bào giúp đỡ thì tài năng vô dụng”⁽⁴⁰⁾.

Xây dựng môi trường đạo đức lành mạnh, tạo ra những động lực để kích thích tính tích cực trong tu dưỡng, rèn luyện của mỗi cá nhân. Mục tiêu trực tiếp là rèn giữa tài năng của đất nước “vừa hồng, vừa chuyên”. Xây dựng phẩm chất đạo đức của cán bộ được hình thành trên cơ sở kế thừa những giá trị đạo đức truyền thống tốt đẹp của dân tộc Việt Nam và phát triển, vận dụng sáng tạo chủ nghĩa Mác - Lênin, tư tưởng Hồ Chí Minh.

Phát động phong trào thi đua yêu nước để bồi dưỡng tài năng cho cán bộ trẻ. Tài năng không chỉ là những cái sẵn có trong cá thể, cá nhân rồi lớn dần lên về lượng trong thời gian và không gian, mà còn được hình thành và phát triển trong hoạt động và giao lưu của con người. Vì thế, phải luôn tạo ra phong trào thi đua yêu nước để bồi dưỡng tài năng cho cán bộ trẻ. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã khẳng định rằng: “Thi đua có nghĩa là

mọi người phát triển tài năng, sáng kiến của mình, học hỏi điều hay lẫn nhau, giúp nhau sửa chữa khuyết điểm để cùng nhau tiến bộ”⁽⁴¹⁾. Hằng hái thi đua xây dựng chủ nghĩa xã hội chủ nghĩa cộng sản, phong trào thi đua yêu nước trong mọi lĩnh vực sẽ phát triển tài năng, sáng tạo của cán bộ trẻ. Người chỉ rõ: “Sự hy sinh phấn đấu đó đã nêu lên cho loài người một tấm gương chói lọi về chí khí anh hùng, về tinh thần lao động, về tài năng sáng tạo của những người lao động tự do”⁽⁴²⁾. Đồng thời, thông qua phong trào thi đua yêu nước để tạo ra sự đoàn kết, cán bộ đoàn kết giữa thanh niên với nhau, đoàn kết với công nhân, Nhân dân, đoàn kết với những người lớn tuổi, qua đó mà bồi dưỡng tài năng cho cán bộ trẻ, như lời Người dạy: “Có tài năng mà không biết đoàn kết thì cũng không thành công”⁽⁴³⁾./

Ghi chú:

(1), (20), (26), (40) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 7, Nxb CTQG-ST, H.2011, tr.465, tr.72, tr.71, tr.445.

(2), (8), (18) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 4, Sdd, tr.47, tr.65, tr.114.

(3), (4), (6), (7), (9), (10), (11), (12), (13), (14), (15), (16), (23), (24), (38), (39) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 5, Sdd, tr.291, tr.292, tr.292, tr.291, tr.29, tr.292, tr.291, tr.292, tr.292, tr.547, tr.292, tr.292, tr.292, tr.283, tr.320, tr.320.

(5) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 15, Sdd, tr.541.

(17), (19), (31), (33) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 12, Sdd, tr.197, tr. 530, tr.731, tr.629.

(21), (30), (32) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 11, Sdd, tr.612, tr.242, tr.272.

(22), (29) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 8, Sdd, tr.277, tr.291.

(27), (42) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 13, Sdd, tr.504, tr.492.

(28), (34), (43) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 10, Sdd, tr.537, tr. 546, tr.383.

(36) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 1, Sdd, tr.105.

(25), (35), (37) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 3, Sdd, tr.631, tr.566, tr.456.

(41) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 9, Sdd, tr.204.